

A KONCEPCIÓ
VÁLTOZÁSAI A PÉTER
GÁBOR-ÜGYBEN A HAZAI
ÉS NEMZETKÖZI
POLITIKAI FOLYAMATOK
FÜGGVÉNYÉBEN

DR. KÁDÁR ÉVA

Témavezető:

PROF. DR. HORVÁTH ATTILA

Doktori értekezés tézisei

Budapest, 2026

I. A KITŰZÖTT KUTATÁSI FELADAT

Péter Gábor személye úgy él a köztudatban, mint a kommunista terror legfőbb felelőse, a terror megszemélyesítője.

Ezt a jelenséget akkor érthetjük meg igazán, ha megismerjük a „köztudatot” formáló tényezőket, a kollektív emlékezet természetét. Jan Asmann szerint a kollektív emlékezetnek kitüntetett szerepe van a nemzeti identitás alakításában. A kollektív emlékezet egyik csoportját jelentő kulturális emlékezet jobban kötődik az írott forrásokhoz, valamint az érzelmek, az társadalomnak az eseményekhez való szubjektív viszonyulása kevésbé határozzák meg azt. Annak másik csoportjába tartozó kommunikatív emlékezet ezzel szemben könnyebben alakítható, az egyének közötti érintkezés, kölcsönhatás révén őrződik meg, és jobban illeszkedik a jelen identitásigényeihez, emellett mindazok megoszthatják, akik tudomással bírnak az eseményeiről.¹ Így az emlékek áthagyományozóinak az azokhoz való személyes kapcsolódása, érzelmi viszonyulása erősebb nyomot hagy rajtuk.

A csoportos traumát okozó események idején ugyanis az érzelmi összetartozás, a közösen átélt élmények és megküzdési mechanizmusok, valamint a traumafeldolgozás különös jelentőséget kapnak. Mindez szükségessé teszi egy lényegében egységes narratív forma megalkotását a csoport számára.² A magyar társadalom súlyos kollektív traumái közé sorolható Rákosi-diktatúra esetén is megfigyelhető ez a jelenség, hiszen az ezt a kollektív emlékezetben megszemélyesítő Péter Gáborról alkotott, köztudatban élő képet a negatív érzelmek erősen meghatározzák. A sztálini terror ugyanis a közelebbi múltunk része, és így elszenvetőinek, áldozatainak közvetlen leszármazottai tartják életben, és viszik tovább a következő nemzedék számára a vele kapcsolatos narratívát.

A kollektív megrázkódtatások, tragédiák, balsikerek bizonytalanságot keltenek, a kontrollvesztés érzését idézik elő a társadalomban, és ez gyakran vezet ahhoz, hogy egyfajta traumaválaszként bűnbakokat keressen, akit felelőssé lehet tenni a történekeért. A komplex okrendszer helyett egy „gonosz erő” megnevezése átmeneti megnyugvást hozhat a traumával annak teljes valóságában történő szembenézés, annak feldolgozása helyett. A bűnbak megnevezése erősítheti a csoportkohéziót, a „mi és az ők” megkülönböztetését, mivel a közös gyűlölet még a közös szeretetnél is nagyobb összetartó erőt jelent, amire különösen szükség

---

¹ LÁSZLÓ-FÜLÖP 2010. <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/10/laszlo-janos-fulop-eva-a-tortenelem-erzelmi-reprezentacioja-tortenelemkonyvekben-es-naiv-elbeszelesekben-01-03-02/> (Utolsó letöltés: 2025.10.29.)

² LÁSZLÓ-FÜLÖP 2010. <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/10/laszlo-janos-fulop-eva-a-tortenelem-erzelmi-reprezentacioja-tortenelemkonyvekben-es-naiv-elbeszelesekben-01-03-02/> (Utolsó letöltés: 2025.10.29.)

van kollektív traumák megélése során, illetve azt követően, a „kollektív gyógyulás” folyamatában.³

A bűnbakgyártás, a traumatikus események ilyen módon történő leegyszerűsítése a kollektív emlékezetet nagymértékben torzítja, ami az egyes történelmi személyek ábrázolását egyoldalúvá, sematikussá teszi. A Péter Gáborról a köztudatban rögzült kép árnyalása mindezek alapján nem tűnik könnyű feladatnak, hiszen a hosszú ideje a sztálinista terror ördögi megszemélyesítőjeként ábrázolt volt ÁVH-vezetőről a kutató látókörébe kerülő bármilyen új információ nyilvánosság elé tárása heves elutasításba ütközhet, és erős érzelmi reakciókat válthat ki. A társadalom traumát átélt tagjai pedig talán sértőnek érezhetik, ha a súlyos bűnök által terhelt bántalmazó személye elkövetői szerepétől eltérő, azzal látszólag ellentmondó áldozati pozícióban is bemutatásra kerül.

Mindezek ellenére értekezésemben kísérletet szeretnék tenni arra, hogy a kutatómunkám során megismert új információk birtokában, azok segítségével a köztudatban élő, átpolitizált, a hozzá indokoltan kapcsolódó negatív érzelmek által torzított ábrázolásmód helyett Péter Gáborról egy árnyaltabb, objektívebb, az ő nyilvánosság előtt kevésbé ismert oldalát is megmutató, teljesebb képet nyújtsak. Emellett dolgozatom célja a Péter Gábor és társai ellen indult büntetőeljárás részletes elemzése az abban szereplő koncepciók változásainak bemutatásával, feltárva azok történelmi, kül- és belpolitikai kiváltó okait.

Elsőként azt a kérdést ítéltem lényegesnek értekezésemben megválaszolni, hogy Rákosi miért pont Péter Gábort választotta ki a szovjet mintára és parancsra indult, tervbe vett nagyszabású „cionista-per” egyik fővádottjának, az „államvédelmi szál vezetőjének” a szerepére? Felmerült ugyanis bennem a kérdés, hogy csupán Péter Gábor származása, illetve az államgépezetben betöltött szerepe predesztinálta őt erre, vagy pedig egyéb, személyes okok is közrejátszottak ebben? Hipotézisem szerint ugyanis célponttá válása nem csupán Péter társadalmi helyzetének köszönhető, hanem annak is, hogy a Rajk-per előkészítése során a volt ÁVH-vezető felismerte a tervezett per bizonyos elemeinek koncepciók voltát, és ezzel kapcsolatos tiltakozásának adott hangot egy levél formájában, amelyet Szücs Ernő államvédelmi ezredes fogalmazott meg orosz nyelven, Péter pedig aláírásával látta el, majd elküldték Viktor Abakumov szovjet állambiztonsági miniszternek. Ezzel a kérdéssel összefüggésben szeretném megmutatni a jobban dokumentált külső, történelmi események mögötti rejtett, belső történéseket is: Péter Gábornak azt a lelki vívódását, válságát, amelyen a Rajk-perben szereplő egyes koholt vádelemek képtelenségének, valóságatlanságának felismerése után megélt, és amely miatt Dr. Bálint István pszichiáter napi rendszerességgel folytatott kezelésére szorult. Több forrás, például Décsi Gyula visszaemlékezése, valamint az emiatt Péter nyugdíjba küldését javasló Kartasov szovjet tanácsadó jelentése is utal arra, hogy Péter Gábort a Rajk-per lelkileg nagyon megviselte.⁴ Mivel a Péter Gábor személyiségével összefüggő egyes visszaemlékezések erős ellentmondásokat mutatnak, igyekszem az egyes narratívákat azok keletkezésének körülményeinek, az elbeszélők élethelyzetének, esetleges

³ GIRARD, René: *The Scapegoat*. 1989. Chapter 9. John Hopkins University Press, Baltimore, 25. p.

⁴ MÜLLER Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor*. Budapest, 2017. Jaffa Kiadó, 181–182. p.

szándékainak és érdekeinek a figyelembevételével értékelni. Le kell szögezmem, hogy a kutatásom során megismert adatok nem csökkentik Péter Gábornak a sztálinista diktatúra kiépülése miatti felelősségét, mivel ebben a folyamatban a kommunista párt terrorszervezetének, az ÁVH-nak a vezetőjeként meghatározó szerepet játszott.

Annak okán, hogy a sztálini koncepció szerint egy „nemzetközi cionista összeesküvés” szerveződött a Keleti Blokk államai között, a második fejezetben szükségesnek láttam bemutatni a magyarországi „cionista-per” előzményeit a Szovjetunióban, illetve az azzal összefüggő csehszlovákiai Rudolf Slánsky, a romániai Ana Pauker és Lucrețiu Pătrășcanu, a lengyelországi Wladislaw Gomulka ellen indult büntetőeljárásokat. A kutatásom ezen szakaszában indokoltnak éreztem, hogy részletesen elemezzem a kiterjedt koncepció persorozat ideológiai kiváltó okait, a szovjet antiszemitizmus és nagyorosz birodalmi eszme fokozatos erősödését, tényerését is, amely a Péter Gábor és társai ellen indult anticionista koncepció per idején érte el tetőpontját. Vizsgálódásom így arra is kiterjedt, hogy milyen módon illeszkedett a magyarországi „cionista-per” a „világméretű cionista szervezkedés” Sztálin által gyártott koncepciójába.

Mivel Péter Gábor célponttá válásában az egyik fő ok az államgépezetben betöltött szerepe, valamint zsidó származása volt, a következő részben a magyarországi, szovjet parancsra és mintára indult „cionista-per” részleteit igyekeztem feltárni, bemutatva, hogy a Rákosi-féle államgépezet, illetve az akkori társadalom mely rétegeire terjedt ki, kik számára jelentett – többek között Péter esetében halálos – veszélyt a méretében, jelentőségében a Rajk-per is meghaladónak nevezett, tervbe vett koncepció per, és milyen szerepet kapott ebben Péter Gábor. Mivel a volt ÁVH-vezető a per elsőrendű vádlottjaként szerepelt volna, és a Rajk-per miatt Rákosira panaszt tevő levél megfogalmazója, Szücs Ernő ellen már 1950-ben eljárás indult koholt vádak alapján, amelynek nyomozása során a főtitkár parancsára halálra verték, felmerült bennem az a kérdés, hogy Rákosi esetleg nem ugyanezen okból próbálta-e meg likvidálni Pétert is?

Mivel a szovjet diktátor egymást követően végeztette ki a koncepció perek előkészítésében neki segítséget nyújtó szovjet államvédelmi vezetőket, célszerűnek láttam, hogy bemutassam az ellenük folytatott büntetőeljárásokat is, amelyek a Péter-ügy mintájául szolgáltak. Sztálin számára ugyanis a Genrih Jagoda, Nyikolaj Jezsov és Lavrentyij Berija ellen indított ügyek eszközként szolgáltak arra, hogy a politikai ellenfelei megsemmisítését célul kitűző koncepció perekért való felelősséget saját magáról rájuk háríthassa. Emellett halálos ítéletükben szerepet játszott az is, hogy Sztálin számára veszélyes információforrást jelentettek, mint az általa ellenségnek tartott politikusok koholt perek általi meggyilkoltatásának végrehajtói, és ezáltal tanúi.

Ezt követően azt a kérdést jártam körül, hogy a Péter Gábor és társai-ügy alapkoncepciójának megváltozását, majd annak többszöri formálódását milyen történelmi, külpolitikai okok idézték elő, és mi vezetett oda, hogy a Péter-ügyben szereplő vádak a Sztálin halála utáni változatukban sem voltak mentesek a torzításoktól, a konstruált vádpontoktól, hiszen a cionista-vonalat, majd

az amerikai és jugoszláv kémkedési vádat a részben megalapozatlan gazdasági bűncselekmények váltották fel, amelyek között helyet kaptak a korabeli, puritán körülmények között élő társadalom számára vérlázító pazarlásra, a nép vagyonának elsikkasztására épülő elemek. Ebben a fejezetben a felelősségáthárítás sztálini modelljének magyarországi alkalmazását kívántam ismertetni, amely során a koncepciók peres valódi felelőseinek teljeskörű megnevezését mellőzték, és így mindez a ténylegesen elkövetett bűnöknek csupán részleges feltárása következtében a pártállam vezetőinek elszámoltatása helyett továbbra is legfőképp a felelősségnek Rákosiról „Péter Gáborra és bandájára” való hárítását szolgálta. Végül a valós bűnök feltárására törekvő, a koncepciók vádelemeket nagyrészt elejtő 1957-es perújítási eljárást, és az ennek eredményeképpen született ítéletet igyekeztem elemezni, az ügy politikai hátterének, történelmi előzményeinek és kiváltó okainak vizsgálatával együtt.

II. A KUTATÁS MÓDSZERTANA ÉS FORRÁSAI

A Péter Gábor-ügy eredeti koncepciója többszöri átalakulásának folyamatát történeti kontextusban vizsgáltam, ezért a kutatási téma interdiszciplináris jellegéből adódóan mind a jogtörténet, mind a történettudomány kutatási módszereit segítségül hívtam a források elemzéséhez.

Kutatásom kiindulópontjaként az 1953-as elsőfokú, az 1954-es másodfokú, valamint az 1957-es perújítási eljárás során keletkezett levéltári iratokat igyekeztem elemezni, mint elsődleges forrásokat, amelyek az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában lelhetőek fel. Ezekből ugyanis megismerhető a konstruált vádak politikai, történelmi háttere, azok változásainak kiváltó okai, tehát ezen dokumentumok által a jogot, mint múltban ténylegesen létező társadalmi működést vizsgáltam, így célszerűnek láttam az empirikus kutatási módszerek alkalmazását. Ezen csoporton belül a kvalitatív kutatási módszerekre esett a választásom, mert a kutatásom tárgyának valamely minősége, mégpedig annak koncepciók jellege, valamint a koncepciónak a XX. századi magyar történelem egyes fordulópontjai függvényében lezajlott tartalmi változása állt vizsgálatom középpontjában. A jogtörténet kvalitatív kutatási módszerek közül elsősorban a dokumentumelemzést választottam, hiszen ezáltal ismerhető meg leginkább a Rákosi-korszak joggyakorlatának működése a mindennapi életben, annak társadalomra gyakorolt hatása, valamint az, hogy az miképpen fonódott össze a politikával, annak eszközeként. A kiinduló, valamint a megváltozott tartalmú későbbi koncepció elemei leginkább az első-, és a másodfokú ítéletekből ismerhetőek meg. A bírói ítéletek az olyan szöveg alapú dokumentumok közé tartoznak, amelyek vizsgálata esetén fontos, hogy nem szabad kizárólag szó szerint, egyszerűsítő hozzáállással, önmagában adatnak tekinteni, hanem meg kell őriznünk kritikai hozzáállásunkat arra vonatkozóan, hogy mit tekintünk belőlük a későbbiek során releváns, tényeket tartalmazó adatnak. Ebben az esetben a szöveg alapú dokumentum interpretív elemeit (például a kontextust) is be kell vonni a releváns adatnak tekinthetők körébe.⁵ A bírósági ítéletek, mint jogi dokumentumok sajátossága a köznyelvtől eltérő,

⁵ MASON, Jennifer: *Kvalitatív kutatás*. Budapest, 2005. Józsefvég Műhely Kiadó, 95. p.

szakkifejezéseket gyakran alkalmazó, sajátos jogi nyelv, amelynek az értelmezését, valóságtartalmának feltárását még inkább megnehezíti az, hogy a Rákosi-korszak joggyakorlatának jellegzetes szókészlete, megfogalmazásának módja eltér a jelenkori, hatályos bírói praxisban jellemző nyelvezettől. Az ítélet szövege megtévesztheti a kutatót, mert látszólag egy szabályos büntetőügy végkimeneteléről ad képet, ahol a „bűnös elnyeri méltó büntetését”. Ezekben a dokumentumokban viszont található egy rejtett tartalom is, a politikai célzatosság, a koncepció, amely csak akkor tárható fel, ha azt több szempontból is megvizsgáljuk. Ennek feltárása során a hermeneutikai elemzés módszerét alkalmaztam. A jogtörténeti, történelmi forrásokra általában is jellemző, de a bírói ítéletekre különösképpen igaz, hogy tanulmányozásuk során a kutatónak meg kell ismernie, hogy azt kinek címezték, és esetleg milyen szervezett érdek állt megalkotása mögött. Az általam vizsgált korszakra fokozottan jellemző az a sajátosság, hogy az ítéleteket a külvilágnak szánták, céljuk a közvélemény befolyásolása volt a sztálini mintát követő diktátor által megszabott irányba. Hazánkban, a Rákosi-korszakban köztudottan gyakoriak voltak a kormányzati megrendelésre született, meghatározott politikai célt szolgáló büntetőügyek, így ennek a korszaknak az ítéletekben megtalálható joganyagához annak megalapozottságát tekintve fenntartással érdemes viszonyulni. Tehát lényeges, hogy az elemzett jogi dokumentum születésének időbeli, térbeli körülményeit alaposan megvizsgáljuk, elhelyezzük azt az adott kor történelmi, politikai viszonyai közé, és ennek fényében értékeljük.

A Péter Gábor és társai ellen indított per háttére pontos feltérképezésének folyamatában akadályt jelent a „kapuőr”-probléma. Az ügy nyomozati szakaszáról, az ott alkalmazott vizsgálati módszerekről ugyanis nagyon kevés forrás áll rendelkezésre, mivel csupán az abban érintett gyanúsítottak visszaemlékezései tanúskodnak róluk, a vallomások keletkezésének körülményei titok tárgyát képezték. Az ítélet meghozatalának időszakában a nyilvánosság egyre inkább kiszorult a tárgyalótermekből, a zárt ajtók mögött folytatott tárgyalások általánossá váltak, ahogy az a vizsgált ügyben is történt, korlátozva annak megismerhetőségét.

Az egykori ÁVH-vezér személyiségéről, a koncepciók peréért való felelősségéről egy hiteles kép megrajzolása azért is jelent kihívást, mert ő maga kerülte azt, hogy interjú keretében a nyilvánosság elé tárja a titkosrendőrség élén végzett tevékenységét, az ott elkövetett bűneit. Kizárólag az 1945 előtti, munkásmozgalomban töltött éveiről nyilatkozott a hatvanas években a Magyar Szocialista Munkáspárt Párttörténeti Intézetének, 1978-ban pedig Galgóczi Erzsébet írónőnek⁶. Ezt a hiányosságot az elsődleges források közül bizonyos mértékig pótolják Péternek az ellene folyó büntetőeljárás során készült kihallgatási jegyzőkönyvei, vallomásai, amelyek tartalmának elemzése során figyelembe kell venni keletkezésük körülményeit, ugyanis mind az 1954 utáni rehabilitációkhoz, a koncepciók peré felelőseit elszámoltató büntetőügyekhez, valamint saját ügyének perújítása során születtek, azokhoz kapcsolódnak. Ennek következtében nem mentesek az irányítástól, az információknak a célhoz igazított válogatásától.⁷

⁶ Péter Gábor visszaemlékezései. Politikatörténeti Intézet, Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, 876. f. (Visszaemlékezések), p-62.

⁷ MÜLLER 2017. 11. p.

A Péter Gábor és társai-ügy politikai háttéréről, az azt kísérő propaganda-hadjáratról további adatokat nyerhettem az eljárást kísérő lejárato kampány részeként megjelent újságcikkekből, valamint Rákosi Mátyásnak a perre vonatkozó beszédeiből, mint elsődleges forrásokból.

A Péter Gábort közlelről ismerő, és vele egy bizonyos ideig jó, szinte baráti kapcsolatban álló Farkas Vladimírral 1998-ban interjút terveztem készíteni, és interjúalanyom egy előzetes megbeszélés során kívánt meggyőződni arról, hogy megbízik-e bennem, alkalmasnak talál-e arra, hogy emlékeit megossza rajtam keresztül a nyilvánossággal. Forrásként történő felhasználása tekintetében problémát jelent, hogy Farkas csak ahhoz járult hozzá, hogy az általa elmondottakat kutatómunkámban felhasználjam, a hangfelvétel készítéséhez és a jegyzeteléshez viszont nem. Ezért az interjú során elhangzottakat csupán lábjegyzetben említtem. A forráskritikát ebben az esetben is alkalmaznom kellett kutatásom során, ugyanis a volt ÁVH-alezredes sem memoárjában nem írt róla, sem pedig a vele korábban interjút készítő Zinner Tibor történész professzornak sem említette azokat a Péter Gábor személyiségének rejtett, pozitív oldalával, a letartóztatottakkal való szégyellt, elfojtani kívánt együttérzésével kapcsolatos szokatlan, bizalmas információkat, amelyeket akkor élelem tárt. Farkas Vladimír emléktöredékeinek tartalmi hitelességét a többi elsődleges és másodlagos forrással való összevetés segítségével igyekeztem ellenőrizni. Ehhez elsőként az általa kihallgatott személyek emlékiratait használtam fel. Ebből arra a következtetésre jutottam, hogy Péter Gábor többnyire vakon követte Rákosi utasításait, és az erőszakra, a kínvallatásra adott parancsait alárendeltjeinek továbbítva végrehajtotta, illetve végrehajtatta, de több utalást is találtam arra, hogy nem mindig cselekedett meggyőződésből, és nem saját elhatározásából követte el bűneit. A Rákosi-diktatúra fokozatos kiépülése során egyre kegyetlenebbé vált az általa vezetett szervezet vallatási módszereinek eszköztára. Az egypártrendszer kiépülése előtti időszakból az általa kihallgatottak közül Szálasi Ferenc naplója volt az, amely a számomra leginkább újdonságként ható, és a Farkas-interjúban elmondottakat részben igazoló forrást jelentett, mivel érdekes jellemzést tartalmazott az általa „osztályvezetőként” említett Péterről, akit rokonszenves, kedves embernek ábrázolt.⁸ A második világháborút követő években a Politikai Rendészeti Osztály vezetőjeként az őrizeteseikkel való emberséges bánásmódjáról, közülük többeknek a halálos ítélettől az ő jóvoltából, történt megmeneküléséről tanúskodik Varga Tibornak az *Az 1945 előtti politikai rendőrség Wayand Tibor detektívfelügyelő önvallomásában* című, Wayand Tibor fogságban írt naplóját feldolgozó cikke.⁹ A Horthy-rendszer politikai rendőrségének és csendőrségének egykori tisztjei szabadulásukért cserében a szervezet működését, a nyomozás, vallatás módszereit kellett a PRO-val megismertetniük „önvallomásaikban”. Közülük Hetényi Imre szabadon bocsátását az 1953-as elsőfokú, és az 1954-es másodfokú büntetőeljárás során Péter bűnéül rótták fel. Farkas Vladimír a Rainer M. Jánosnak 2000-ben adott interjújában tárta fel Ujszászy István vezérőrnagy sorsának titkait, amely szintén arról tanúskodik, hogy a volt vezérkari tisztet Péternek a

⁸ KARSAI László: *Szálasi Ferenc naplói, 1942-1946*. Budapest, 2016. Magvető, 14. p.

⁹ VARGA Krisztián: Az 1945 előtti politikai rendőrség Wayand Tibor detektívfelügyelő önvallomásában. *Betekintő*, 2009/1. sz. https://betekinto.hu/hu/2009_1_varga_k (2021. október 23.)

megmentésére irányuló szándéka ellenére gyilkolták meg a Katonapolitikai Osztályon.¹⁰ Ugyanezt a narratívát támasztja alá Haraszi György szerkesztésében megjelent: *Vallomások a holtak házából* című kötet, amely Ujszászy Istvánnak az ÁVH fogságában írt feljegyzéseit dolgozza fel.¹¹ Hasonló okokból maradt életben a háborús bűntettek miatt halálra ítélt Juhász Antal volt csendőrtiszt, akinek önéletrajza az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában megtalálható.¹² Demény Pál *Rabságaim*, valamint „*A párt foglya voltam*” című emlékirata is olyan forrásként szolgált kutatómunkámhoz, amelyből Péternek a koalíciós kormány időszaka alatti jellemző attitűdjéről, az agressziótól mentes kommunikációjáról kaphattam képet a „különutas” kommunista politikus letartóztatásának részletes elbeszélése alapján.¹³ A „köztársaság-ellenes összeesküvéssel” gyanúsított kisgazdapárti vezetővel, Kovács Bélával szemben is hasonlóképpen tartózkodott az erőszaktól, amikor Kovács ügyvédjével, Pfeiffer Zoltánnal tiltakozását fejezte ki lefogása ellen, és így végül ekkor még szabadon távozhatott, ahogy arról Palasik Máriának *A „Magyar Közösség”-ügy és tanulságai* című cikke tanúskodik.¹⁴

A sztálinista diktatúra kiépülésének éveiben egymás után induló koncepciós perek egykori elítéltjeinek, köztük Ispánki Bélának¹⁵, Szász Bélának¹⁶, Györgyei Ferenc Aladárnak¹⁷, Pártay Tivadarnak¹⁸ visszaemlékezései, valamint Péter egyik ávós beosztottainak, Bánkuti Antalnak¹⁹, Károlyi Mártonnak²⁰, Janikovszky Bélának²¹, Farkas Vladimírnek²² a vallomásai is értékes forrást jelentettek kutatásom során, amelyek segítségével kirajzolódott, hogy az ÁVO-, majd ÁVH-vezető Rákosi utasításait végrehajtva egyre brutálisabbá váló vallatási módszereket alkalmazott. A Horthy-rendszer politikai rendőrségének, csendőrségének eszköztára hamarosan kiegészült a szovjet „testmechanikusok” rafinált, külsérelmi nyomokat nem hagyó, mégis rendkívül nagy fájdalmat okozó kínzási technikáival.

A történettudomány kutatási módszerei közül a forráskritika alkalmazását éreztem szükségesnek az elsődleges források tartalmi hitelességének, megbízhatóságának ellenőrzése

¹⁰ RAINER M. János: Szovjet diktatúra magyar mintára – Interjú Farkas Vladimírral. *Élet és Irodalom Online*, 2000. július 14. <https://www.es.hu/old/0028/interju.htm> (2021. október 23.)

¹¹ HARASZI György (szerk.): *Vallomások a holtak házából: Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*. Budapest, 2007. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 611. p.

¹² Juhász Antal önéletrajza, 1950. október 11. ÁBTL 2.1 VII/20-b.

¹³ DEMÉNY Pál: *Rabságaim*. I. kötet. Budapest, 1989. Magvető Kiadó, 149. p.

¹⁴ PALASIK Mária: A „Magyar Közösség”-ügy és tanulságai. In PALASIK Mária (szerk.): *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949*. Budapest, 2000. Napvilág Kiadó, 194–229. p.

¹⁵ ISPÁNKI Béla: *Az évszázad pere*. Abaliget, 1995. Lämpás Kiadó, 257. p.

¹⁶ SZÁSZ Béla: *Minden kényszer nélkül – Egy műper története*. Budapest, 1989. Európa Könyvkiadó, 30. p.

¹⁷ Györgyei Ferenc Aladár visszaemlékezése. Közli: BÖSZÖRMÉNYI Géza: *Recsk 1950-1953. – Egy titkos kényszerszolgálat története*, Budapest, 2006. Széphalom Könyvműhely, 264. p.

¹⁸ Pártay Tivadar visszaemlékezése. Közli: BÖSZÖRMÉNYI 2006. 307. p.

¹⁹ Jegyzőkönyv dr. Rosta Imre és társai perújítási tárgyalásáról, 1955. április 29. (Bánkuti Antal vallomása) ÁBTL 2.1. I/50.; Jegyzőkönyv Vági Ferenc és társai perújítási tárgyalásáról, 1955. október 6. (Bánkuti Antal vallomása) ÁBTL 2.1 I/50.

²⁰ Károlyi Márton saját kezű vallomása, 1954. május 18. ÁBTL 2.1. I/1-e.

²¹ Jegyzőkönyv Janikovszky Béla kihallgatásáról, 1954. május 12. ÁBTL 2.1. I/14-a.

²² Farkas Vladimír feljegyzése, 1954. június 24. ÁBTL 2.1. I/1-e.

céljából, amelyhez nagy segítséget nyújtottak a fent említett más elsődleges forrásokkal történő összevetése mellett a másodlagos forrásokban fellelhető, az adott témára vonatkozó adatokkal való összehasonlítása. Péter Gábor élettörténetét eddig egyetlen szerző dolgozta fel a maga teljességében, mégpedig Müller Rolf történész, a téma kutatói számára megkerülhetetlen művében, *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete* című, 2017-ben megjelent átfogó monográfiájában, amely az ÁVH-vezető személyéhez köthető toposzokkal, legendákkal igyekszik leszámolni, és hiteles képet adni róla, újszerű megközelítés által. Emellett a mű másik vitathatatlan érdeme az, hogy elsőként elemzi részletesen a Péter Gábor és társai ellen folytatott perben szereplő koncepció többszöri változását az általa szolgálni kívánt aktuális politikai érdekek, célok függvényében, amiért a per történetének feltárása során nélkülözhetetlen segítséget nyújtott. Péter életrajzának egy szakaszát, gyermek- és ifjúkori éveit Müller Rolf könyvét megelőzően egyedül Gyarmati György kutatásai tették megismerhetővé, aki *Péter Gábor fiatalága, 1906-1945. Kutatási gondok az ÁVH-főnök életrajzának feltárásában* címmel írt 2002-ben a témáról tanulmányt, amelyben a kiváltó okokat feltárva ad magyarázatot Péter személyiségfejlődésének sajátos alakulására. Mindkét szerző rámutatott egy olyan problémára, amivel kutatásom során én is találkoztam: a források hiányos voltára, főként Péter Gábor pszichohistóriai ábrázolása tekintetében. Ennek az oka az, hogy a Rákosi-korszak végéig meghatározó volt az a leegyszerűsített okmagyarázat, amely szerint a koncepciók peréért való egyedüli felelősség „Péter Gábort és bandáját” terheli, akik „galád módon megtévesztették a pártot” és annak vezetőjét. Ez a koncepció azért is volt hasznos a pártállam számára, mert leegyszerűsített magyarázatot adott a sztálinista diktatúra válsága idején, Sztálin halálát követően. Ezt a teóriát vitte tovább a Kádár-rendszer hivatalos narratívája, amelyben Péter ideális „bűnbaknak” kínálkozott a kormány számára, mert ezáltal elkerülhető volt Kádár Jánosnak a Rajk-perben, és általában a belügyminisztersége idején lezajlott koncepciók peréért való felelősségének firtatása.

A rendszerváltás előtti évtizedekben a Péter-ügyhöz való történészi viszonyulást az elhallgatás jellemezte. Péter Gábort igyekeztek mellőzni a munkásmozgalom történetét feldolgozó művekből, vagy pedig csak pár mondatban, mellékesen említették. Az ezt követő években a Péter személyiségéről jellemzést adó, eleinte még a pártcenzúra által ellenőrzött kortársi emlékiratok szerzői egyrészt olyan személyek, akik korábban magas pozíciót töltöttek be a politikában vagy az igazságszolgáltatásban (Hegedűs András, Major Ákos, Nógrádi Sándor, Tímár István, Vas Zoltán), és közülük többen az áldozati oldalon is álltak (Kállai Gyula, Marosán György), másrészt a mozgalomból kikerülve találkoztak az ÁVH-vezetővel letartóztatásuk során, mint például Demény Pál.²³ Mellettük az őt közvetlenül ismerők, barátok, Gobbi Hilda, Babits Antal, Major Tamás is megosztották a nyilvánossággal a róla szóló emlékeiket. Mindkét csoport értékes információforrást jelent kutatásom szempontjából, azonban a forráskritikát az ő esetükben is alkalmaznom kellett, mivel az általuk rajzolt képet meghatározza az, hogy miképpen viszonyultak visszaemlékezésük tárgyához, és milyen érzelmekkel viseltettek iránta.²⁴

---

²³ MÜLLER 2017. 13. p.

²⁴ Uo.

Péter Gábornak a Rajk-per előkészítésében játszott szerepének feltárásához a fent említett, Müller Rolf által írt életrajzi monográfia mellett a Rajk-per egyik legnagyobb szakértőjének, Zinner Tibornak „*A nagy politikai affér*” – *A Rajk-Brankov-ügy*²⁵ című, a per történetét, annak kül- és belpolitikai háttérét részletesen elemző könyve szolgált hasznos másodlagos forrásként, amelyekből kirajzolódott Péter Gábornak és helyettesének, Szücs Ernőnek kezdetben Rákosi parancsait engedelmesen végrehajtó, a nyomozást irányító funkciója, majd a főtitkárnak az eredményekkel való elégedetlensége, és a szovjet tanácsadók segítségével hívása után Péter háttérbe szorítása, mellőzése.²⁶

A primer források közül a perújítási eljárás során bizonyítékként felhasznált egyik levéltári dokumentum, Beck János volt államvédelmi százados interjúja²⁷, valamint Décsi Gyulának, a Zinner Tibor által készített interjúban tett nyilatkozata²⁸ is elősegíti annak a hipotézisemnek az alátámasztását, amely szerint a Szücs által írt, és Péter Gábor által aláírt, Rákosiról Abakumovnál panaszt tevő levél valóban létezett, és ez volt az egyik kiváltó oka annak, hogy a tervbe vett cionizmusellenes koncepciók per egyik fővádlottja pont Péter lett. A kutatás során problémát jelentett, hogy ez a bizonyos levél Magyarországon sajnos sehol nem lelhető fel, de a téma szakértői létező dokumentumnak ismerik el.^{29, 30, 31} A panaszos levél létezésére lehet következtetni abból is, hogy Péter egy másik, hasonló tartalmú, Rákosi paranoiás viselkedéséről beszámoló jelentést is küldött Abakumov részére 1950 augusztusában, amely megtalálható az Orosz Föderáció Elnöki Levéltárában, amelyről Galina Pavlova Murasko: *Néhány ecsetvonás Rákosi Mátyás politikai portréjához* című cikkéből értesültem.³² A levelet orosz nyelven megfogalmazó Szücs ellen indult koncepciók perről, és a volt ÁVH-alezredes kihallgatása során agyonverésével kapcsolatban értékes információforrást jelentett Huszár Tibornak a *A pokol malmai* című, sok primer forrást feldolgozó könyve, amely szintén valós eseményként említi a Rajk-per koncepciói, az „erőltetés” ellen tiltakozó levél megírását, és eljuttatását Abakumovhoz.³³

Péter Gábornak a Rajk-ügy kiváltotta lelki válságáról egyrészt Sz. Ny. Kartasov szovjet tanácsadó jelentése³⁴, aki emiatt az ÁVH-vezető nyugdíjazását is javasolta, másrészt Décsi Gyula Zinner Tibornak adott interjúja³⁵ szolgált elsődleges forrásként. Ugyancsak Décsi

²⁵ ZINNER Tibor: „*A nagy politikai affér*” – *A Rajk-Brankov-ügy*, I-II. kötet, Budapest, 2013-2014. Saxum Kiadó

²⁶ MÜLLER 2017. 152-153. p.

²⁷ Beck János volt á.v. százados interjúja. Közli: HUSZÁR Tibor: *A pokol malmai – Szücs Ernő ÁVH-s ezredes ügve és elágazásai, 1946-1955*. Budapest, 2009. Corvina Kiadó, 215-223. p.

²⁸ Interjú dr. Décsi Gyulával, 1984. május 21., 75-76. o., Készítette: Zinner Tibor, Idéz: PÜSPÖKI NAGY Péter (szerk.): *1100 éves együttélés – a magyar és magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában*. Budapest, 2001. Magyar Holocaust Emlékalapítvány, 219. p.

²⁹ MÜLLER 2017. 201-207. p.

³⁰ PÜNKÖSTI Árpád: Menekülés Rajk árnya elől. Péter Gábor pere a nyomok eltüntetésére, *Forrás*, 1999. 11. sz. 68-81. p.

³¹ ZINNER Tibor: „*A nagy politikai affér*” – *A Rajk-Brankov-ügy*, I. kötet, Budapest, 2013. Saxum Kiadó, 19. p.

³² MURASKO, Galina Pavlovna: Néhány ecsetvonás Rákosi Mátyás politikai portréjához. *Múltunk*, 1999. 2. sz. 160-169. p.

³³ HUSZÁR 2009. 112-120. p.

³⁴ BARÁTH Magdolna: Szovjet tanácsadó feljegyzése Magyarországról, 1950. *Betekintő*, 2008. 4. sz.

https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2008_4_barath.pdf

(utolsó letöltés: 2021. október 23.)

³⁵ ZINNER 2013. 397. p.

visszaemlékezéséből ismerhető meg az, hogy Dr. Bálint Istvánnak, az ÁVH orvosának rendkívül nagy szerepe volt abban, hogy a kételyeivel küzdő Pétert meggyőzze arról, hogy a feladatait a rajta egyre jobban eluralkodó ellenérzéseit elnyomva, továbbra is a pártérdeknek alárendelve lássa el.³⁶

A Péter Gábor és társai ellen 1953. január 3-án indult „cionista-per” külpolitikai előzményeinek, a Szovjetunióban nagyorosz birodalmi eszme Sztálin hatalomra kerülését követő fokozatos térnyerésének folyamatát a szekvenciális és ok-okozati elemzés módszerével tártam fel. Ennek során a legfontosabb másodlagos forrásaim a téma legjelentősebb magyarországi szakértőinek, Gecse Gézának *Az orosz nagyhatalmi politika*³⁷ és *Bizánctól Bizáncig – Az orosz birodalmi gondolat*³⁸ című könyvei, valamint Gyáni Gábor *Orosz birodalom volt-e a Szovjetunió?*³⁹ című tanulmánya. A magyar jogfejlődésben szuverenitásunk elvesztése következményeként jelentkező torzulások bemutatásához a leghasznosabb információkat Palasik Máriának *Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944-1949)*⁴⁰, Zinner Tibornak a *XX. századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata, 1944/1945-1992*⁴¹, és a szintén szaktekintély Káhler Frigyesnek *Az ítélkezés irányítása Magyarországon 1949-1956*⁴², és a *Joghalál Magyarországon, 1945-1989*⁴³ című monográfiája szolgáltatta. A szovjet antiszemitizmus kialakulásának, elhatalmasodásának elemzéséhez pedig legfőképpen a téma kutatásában elismert érdemeket szerzett Gereben Ágnesnek az *Antiszemitizmus a Szovjetunióban*⁴⁴, valamint Krausz Tamásnak az *Antiszemitizmus-holokauszt-államszocializmus*⁴⁵ című könyveiből merítettem értékes információkat. A külföldi szerzők közül pedig hasznos forrást jelentett kutatómunkám ezen szakasza folyamán Alekszandr Szolzsenyicin *Együtt II. – Oroszok és zsidók a Szovjetunióban*⁴⁶, Gennagyij Kosztircsenko *A vörös fáraó fogságában*⁴⁷ című monográfiája, Stephan Courtois és szerzőtársai által összeállított, részletes, gazdag forrásanyaggal rendelkező *A kommunizmus fekete könyve*⁴⁸ című kötete.

³⁶ ZINNER Tibor: „Minden kényszer nélkül”: Péter Gábor, a „skizoid”? Reflexiók Müller Rolf könyvéhez. *Magyar Zsidó Történelmi Intézet*. <https://www.facebook.com/311975426191799/posts/328855584503783/> (Utolsó letöltés: 2020.01.14.)

³⁷ GECSE Géza: *Orosz nagyhatalmi politika, 1905-2021*. Budapest, 2022. Ludovika Egyetemi Kiadó

³⁸ GECSE Géza: *Bizánctól Bizáncig – Az orosz birodalmi gondolat*. Budapest, 2007. Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt.

³⁹ GYÓNI Gábor: *Orosz birodalom volt-e a Szovjetunió?* 84. o.

<https://edit.elte.hu/xmlui/browse?authority=1e7b6658-ba10-4197-8812-9ae6f59d6941&type=lcAuthor> (Utolsó letöltés: 2024.11.21.)

⁴⁰ PALASIK Mária: *Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944-1949)*. Budapest, 2017. Országház Könyvkiadó

⁴¹ ZINNER Tibor: *XX. századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata, 1944/1945-1992*. Budapest, 1999. Rejtjel Kiadó

⁴² KAHLER Frigyes: *Az ítélkezés irányítása Magyarországon 1949-1956*. In KAHLER Frigyes (szerk.): *Szemtől szemben a múlttal – Válogatott írások*. Budapest, 1999. Kairosz Kiadó

⁴³ KAHLER Frigyes: *Joghalál Magyarországon, 1945-1989*. Budapest, 1993. Zrínyi Kiadó

⁴⁴ GEREBEN Ágnes: *Antiszemitizmus a Szovjetunióban*. Budapest, 2000. PolgArt Könyvkiadó

⁴⁵ KRAUSZ Tamás: *Antiszemitizmus – holokauszt – államszocializmus*. Budapest, 2004. Nemzeti Tankönyvkiadó

⁴⁶ SZOLZSENYICIN, Alekszandr: *Együtt II. – Oroszok és zsidók a Szovjetunióban*. Budapest, 2005. Allprint Kiadó

⁴⁷ KOSZTIRCSENKO, Gennagyij: *V plenu u Krasznogo Faraona (A Vörös Fáraó fogságában)*. Moszkva, 1994. Mezhdunarudye Otnoseniija

⁴⁸ COURTOIS, Stéphane–WERTH, Nicolas–PANNÉ, Jean-Louis–BARTOSEK, Karel–MARGOLIN, Jean-Louis–PACZKOWSKI, Andrzej: *A kommunizmus fekete könyve – Bűntény, terror, megtorlás*. Budapest, 2001. Nagyvilág Kiadó

A magyarországi „cionista-per” elemzése során elsősorban a téma kutatásában elévülhetetlen érdemeket szerzett szakértő, Zinner Tibornak *Az 1953-as 'cionista per'*⁴⁹ című tanulmányára támaszkodtam, amely az anticionista koncepciók per államvédelmi szála mellett annak többi elágazását is részletesen tárgyalja. A mű nagyon gazdag elsődleges forrásanyaggal rendelkezik, ezen belül máshol hozzá nem férhető dokumentumokat is tartalmaz, mint például az általa Péter Gáborral 1982-ben, Décsi Gyulával 1984-ben készített interjúkat, valamint a szerző kutatómunkája során a Legfőbb Ügyészség Irattárában, és az egykori Belügyminisztérium Állam-biztonsági Operatív Nyilvántartójában fellelt iratanyagot. Értekezésem ezen fejezetének elkészítéséhez a további elsődleges forrásokat az *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*⁵⁰ című dokumentumgyűjtemény-sorozat 3. kötete biztosította, amelyből sok lényeges, a per hátterét megismertető, annak kulisszái mögé betekintést nyújtó információforrás volt megtalálható, mint például Rákosi Mátyásnak Farkas Mihály részére írt „sajtcédulája”, amely segítségével a főtitkár instruálta a „cionista-per” államvédelmi szálának nyomozását. Emellett a kötet tartalmazza Péternek Fjodor Belkin volt szovjet tanácsadót terhelő, kikényszerített vallomását, valamint a Budapesti Hadbíróóság 1953. december 24-én hozott elsőfokú ítéletét is, amelyekből a perben szereplő koncepció eredeti változata ismerhető meg. A per indításának kiváltó okai, a nyomozás során alkalmazott kegyetlen vizsgálati módszerek, az eljárás kezdetén konstruált vádakról sok érdekes adatot szolgáltat Péter Gábornak a fogvatartása folyamán írt, fent már említett beadványa, amely az *El nem égetett dokumentumok*⁵¹ című forrásgyűjtemény tartalmaz. A kortársak visszaemlékezései közül első kézből származó információkat nyerhettem Ispánki Béla⁵², Hegedüs András⁵³, Dénes Béla⁵⁴ és Farkas Vladimir⁵⁵ visszaemlékezései. A „cionista-per” témájához kapcsolódó, annak történetét elemző másodlagos források közül a leglényegesebbek az ÁBTL-ben található, nagyszámú levéltári adatot feldolgozó Müller Rolfnak a fent már említett Péter Gábor-életrajza, Schmidt Máriának a *Ez a per lesz a legék lege*⁵⁶ című cikke, Pünkösti Árpádnak per előzményeit, az egyes vádpontok részleteit, a brutális vallatási módszereket is feltáró *Menekülés Rajk árnya elől*⁵⁷ című cikke, valamint Hódos Györgynek a „nemzetközi cionista összeesküvés” koncepciójának alapján indított, a szovjet blokk államaira is kiterjedő persorozatát elemző, *Tettesek és áldozatok – Koncepciók perek Magyarországon és Közép-Kelet Európában*⁵⁸ című könyve.

⁴⁹ ZINNER Tibor: *Az 1953-as 'cionista per'*. In PÜSPÖKI NAGY Péter (szerk.): *1100 éves együttélés – a magyar és magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában*. Budapest, 2001. Magyarországi Holocaust Emlékalapítvány, 216-251. p.

⁵⁰ HORVÁTH et al (szerk.) 1994.

⁵¹ KOLTAY-BRÓDY 1990.

⁵² ISPÁNKI 1995. 94. p.

⁵³ HEGEDÜS András: *A történelem és a hatalom igézetében: Életrajzi elemzések*. Budapest, 1988. Kossuth Könyvkiadó, 193–194. p.

⁵⁴ DÉNES Béla: *Ávós világ Magyarországon: Egy cionista orvos emlékiratai*. Budapest, 1994. Kossuth Könyvkiadó, 15. p.

⁵⁵ FARKAS Vladimir: *Nincs mentség – Az ÁVH alezredese voltam*. Budapest, 1990. InterArt Stúdió

⁵⁶ SCHMIDT Mária: *Ez a per lesz a legék lege* – Adalékok a torzóban maradt 1952-53-as budapesti zsidóellenes tisztogatásokhoz. In *Szombat Online*, 1995. április 1. <https://www.szombat.org/archivum/ez-a-per-lesz-a-legek-lege> (Utolsó letöltés: 2021.11.10.)

⁵⁷ PÜNKÖSTI 1999. 68-81. p.

⁵⁸ HÓDOS György: *Tettesek és áldozatok: Koncepciók perek Magyarországon és Közép-Kelet Európában*. Budapest, 2005. Noran

Disszertációmnak a Sztálin halálának, majd Lavrentyij Berijának a hatalomra jutásáról, reformjairól, valamint bukásáról, az ellene indított, főként koholt vádakon alapuló perről, és mindezeknek a Péter Gábor és társai-ügyben szereplő koncepció változásait előidéző hatásáról szóló fejezetének elkészítéséhez elengedhetetlen forrásként szolgált Kun Miklós kremlinológusnak a *Berija Bukása*⁵⁹, Szilágyi Ákos Oroszország-kutatónak az *A Berija-dosszié*⁶⁰ és az *Egy rém rendes reformer – Lapok a Berija-dossziéből*⁶¹ című cikkei, valamint a Baráth Magdolna-Feitl István történész szerzőpáros által szerkesztett *Lehallgatott kihallgatások – Rákosi és Gerő pártvizsgálatának titkos hangszalagjai, 1962.*⁶² című, elsődleges forrásokat feldolgozó dokumentumkötete. A koncepciónak az politikai változások függvényében történő folyamatos formálódásának ok-okozati elemzéséhez elengedhetetlen segítséget nyújtott Müller Rolf Péter-életrajza, amely ezt a folyamatot részletesen feltárja. Hasznos adatokat biztosított emellett a már említett, értekezésem egyéb részeihez is felhasznált Pünkösti Árpád: *Menekülés Rajk árnya elől*, Baráth Magdolnának a *Gerő Ernő és a „tisza lap” politikája*⁶³ című cikke, Zimmer Tibor: *A nagy politika affér* című monográfiájának 2. kötete. A bűnbak-fogalom modern meghatározásához segítséget nyújtott számomra Pók Attilának a *Bűnbakok a magyar történelmi gondolkodásban*⁶⁴ című tanulmánya. Értekezésem ezen fejezetének elkészítéséhez elengedhetetlenül szükséges volt a fent tárgyalt elsődleges forrásoknak, ezen belül az első-, a másodfokú per, valamint a perújrafelvétel nyomán indított a Legfelsőbb Bíróság előtt folyt büntetőeljárás dokumentumainak forráselemzése. További értékes elsődleges forrásként szolgáltak a téma elemzése során Rákosi Mátyásnak a politikai változások függvényében változó, a Péter Gábor elleni propagandakampányt kísérő, majd a bűnrészesség kényszerű felvállalásáról tanúskodó beszédei, valamint az MDP Központi Vezetősége és Politikai Bizottsága egyes üléseinek jegyzőkönyvei. Az elsődleges források gazdag forrását biztosítja emellett a Vjacseszlav Szereda-Alekszandr Sztikalin szerzőpáros által készített *Hiányzó lapok 1956 történetéből*⁶⁵ című dokumentumgyűjtemény is, amelyből Rákosi Mátyás 1956-os visszatérési törekvéseiről értesülhettem.

III. A KUTATÁS EREDMÉNYEIEK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA ÉS AZOK HASZNOSÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

⁵⁹ KUN Miklós: Berija bukása. *Beszélő Online*, 1991. 21. sz. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/berija-bukasa> (Utolsó letöltés időpontja: 2024.05.24.)

⁶⁰ SZILÁGYI Ákos: A Berija-dosszié. *2000 Irodalmi és Társadalmi Lap*, 2002. 1. 52. p.

⁶¹ SZILÁGYI Ákos: Egy rém rendes reformer - Lapok a Berija-dossziéből. *Népszabadság*, 2002. 10. sz. 22-23. p.

⁶² BARÁTH Magdolna–FEITL István (szerk.): *Lehallgatott kihallgatások – Rákosi és Gerő pártvizsgálatának titkos hangszalagjai, 1962.* Budapest, 2013. Napvilág Kiadó, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 309. p.

⁶³ BARÁTH Magdolna: Gerő Ernő és a „tisza lap” politikája. *Múltunk*, 2001, 1. sz. 40-46. p.

⁶⁴ PÓK Attila: Bűnbakok a magyar történelmi gondolkodásban. In GYARMATI György–LENGVÁRI István–PÓK Attila–VONYÓ József (szerk.): *Bűnbak minden időben.* Pécs-Budapest, 2013. Kronosz Kiadó, Magyar Történelmi Társulat, ÁBTL, 15–32. p.

⁶⁵ SZEREDA, Vjacseszlav–SZTIKALIN, Alekszandr (szerk.): *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.* Budapest, 1993. Móra Ferenc Könyvkiadó, 21-24. p.

Péter Gábor a sztálinista Rákosi-diktatúra hatalmának egyik fő tartóoszlopaként szolgáló, és a koncepciós perek előkészítését levezénylő Államvédelmi Hatóság vezetőjeként elkövetett súlyos bűncselekményei miatt vált hírhedtté, és nevéhez a köztudatban kizárólag a kegyetlenség, a kínvallatások, a félelem és a terror fogalma kapcsolódik, így a valós történelmi személy mindezek pusztán megtestesítőjévé vált, elveszítve egyedi személyiségjegyeit. A magyar társadalom tudatában a koncepciós perek, az állami erőszak kollektív traumájának lenyomatai még ma is jelen vannak, ezért az egykori államvédelmi vezetőről alkotott kép árnyalása az elutasítás, a gyűlölet és a félelem intenzív érzelmei által képzett falakba ütközhet. Ezek az óhatatlanul kialakuló negatív érzelmek túlzottan eltávolíthatják a történészeket kutatásuk tárgyától, ami megakadályozza a valóság minden részletének megismerését vele kapcsolatban. Kutatómunkám célja ennek ellenére az volt, hogy Péterről haragtól és részrehajlástól mentes, hiteles ábrázolást nyújtsak anélkül, hogy ezáltal a koholt perek megvalósítása, a brutális kínvallatások miatti büntetőjogi és erkölcsi felelősségét csökkenteném.

Kutatómunkám során ugyanis olyan forrásokra leltem, amelyek szerint a volt ÁVH-vezető a többpárti koalíciós rendszer időszakában még nem alkalmazott kegyetlen vallatási módszereket, ami arra enged következtetni, hogy ezeket nem saját elhatározásból, a kegyetlenkedés iránti beteges vágytól hajtva, hanem a pártvezetéstől érkező parancsok végrehajtójaként, saját meggyőződését és esetleges érzelmeit a párt politikai érdekeinek alárendelve végezte. Szalasi 1946-ban kihallgatóját „elragadó embernek” nevezte naplójában, aki a lehetőségekhez mérten igyekezett különböző kéréseit teljesíteni a börtönbeli életkörülményeinek javításával kapcsolatban és emberségesen bánt vele.⁶⁶ Emellett Péter a totalitárius államrend kiépülése előtt még egyes gyanúsítottak esetén kifejezetten arra törekedett, hogy az érintettek elkerüljék a halálbüntetést, bár ebben nem minden esetben csupán segítő szándék, hanem az általa szerveződő, és kellő szakmai ismeretekkel még nem rendelkező politikai rendőrség jól felfogott érdeke is vezérelte. A Horthy-korszakan a baloldaliak elleni nyomozások egyik vezetőjeként elhíresült Hetényi Imre rendőrfőnököt csupán idős kora és súlyos betegsége miatt helyeztette szabadlábra, amit 1953-as elítélésekor a volt ÁVH-vezető egyik bűneként róttak fel. Wayand Tibor, aki a kommunisták elleni nyomozásra szakosodott detektívcsoport vezetője volt, feltárta Péter Gábor előtt a Horthy-korszak besúgóhálózatát annak fejében, hogy kivégzést elkerülhesse.⁶⁷ Péter be is váltotta az ígéretét, de Wayand életfogytig tartó börtönbüntetést kiszabó ítéletét 1949-ben pártutasításra halálbüntetésre változtatták.⁶⁸ Ujszászy István, az 1945 előtti polgári katonai hírszerzésért felelős Államvédelmi Központ vezetőjének életét szintén hasonló ellenszolgáltatások fejében, a szervezet felépítésének, működésének megismertetéséért cserében igyekezett Péter megmenteni, de Farkas Vladimir visszaemlékezése szerint, 1948 decemberében Péter Gábor utasítást kapott arra, hogy Ujszászyt a Katpolnak, így kísérlete eredménytelen maradt. Farkas kihangsúlyozta, hogy Péter Gábor „*legnagyobb sajnálatára*” volt kénytelen engedni a

---

⁶⁶ KARSAI 2016. 14. p.

⁶⁷ VARGA 2019. 30-31. p.

⁶⁸ FIALA Ferenc–MARSHALKÓ László: Vádló bitófák, Budapest, 1999. Gede Testvérek, 148. p.; DEMÉNY 1988. 178. p.

pártvezetéstől érkező követelésnek.⁶⁹ A későbbi ÁVH-vezető Ujszászy felé irányuló segítő szándékáról, megértő viszonyulásáról tanúskodnak Fekete Iván álnéven írt feljegyzései is, amelynek a végén egy Péter Gábornak címzett, hálálkodó üzenet található.⁷⁰ Juhász Antal, a csendőrség egykori őrmesterének szintén fel kellett tárnia a Horthy-korszak csendőrsége által a baloldali mozgalom ellen alkalmazott nyomozati módszereket. Szolgálati jutalmaként a volt csendőrtisztet szabadon bocsátották, és egy másik személyazonosság alatt kezdhetett új életet.⁷¹ A háborús és népellenes bűncselekmények gyanúsítottjaihoz hasonló tapasztalatokról számolt be Demény Pál is emlékirataiban, ahol a letartóztatásának körülményeit idézte fel. Demény beszámolójából kiderül, hogy Péter Gábor láthatóan zavarban volt letartóztatás folyamán, és igyekezett őt megnyugtatni, agresszivitás még egyáltalán nem jellemezte ekkor az őrizetessekkel való kommunikációját.⁷² A „köztársaság-ellenes összeesküvéssel” gyanúsított Kovács Bélával, a Független Kisgazdapárt főtitkárával szemben is hasonlóképpen tartózkodott a kényszer alkalmazásától, amikor Kovács ügyvédjével, Pfeiffer Zoltánnal együtt tiltakozását fejezte ki a letartóztatással szemben, amelyet akkor még Péter készséggel tudomásul vett, nem erőltette azt.⁷³

Több forrás, köztük az áldozatoktól származó visszaemlékezések arról tanúskodnak, hogy a sztálini típusú diktatúra fokozatos kiépülésének függvényében váltak egyre könyörtelenebbé a Rákosi parancsainak legtöbbször vakon engedelmessé ÁVH-vezető kihallgatási módszerei, és a gyanúsítottakkal való bánásmódja.⁷⁴ Pétert a kommunista eszméhez való hűsége a megváltozott politikai viszonyok között egyre inkább a pártbeli felettesének, Rákosinak az engedelmes katonájává tette. A pártvezetőhöz, és a Moszkvától diktált irányvonalhoz való vak hűségét számos koncepció per, köztük a Demény-ügy, a Magyar Testvéri Közösség a Földművelésügyi Minisztérium tisztviselői, a Magyar-Amerikai Olajipari Rt. elleni, koholt vádak alapján indult büntetőügyek, valamint a Mindszenty-ügy előkészítésével, amelyek folyamán a kihallgatásokat végző nyomozók Péter irányítása alapján a legkegyetlenebb vallatási módszerekkel igyekeztek a gyanúsítottakból a koncepciót alátámasztására szolgáló hamis vallomásokat kikényszeríteni.

Az ÁVH vezetője kezdetben minden ellenkezés nélkül követte Rákosi utasításait a Rajk-ügy gyanúsítottjainak kihallgatásával kapcsolatban is. Rajkkal szemben Décsi Gyula visszaemlékezése szerint annyira kegyetlen kínvallatást alkalmaztak, hogy abba majdnem behalt.⁷⁵ Vélhetően brutális bántalmazás végzetes következményének veszélyétől félve Péter önhatalmúlag, Rákositól való engedélykérés nélkül utasítást adott Rajk verésének leállítására.⁷⁶ Ezt követően az ÁVH-vezetőt a Rajk-ügy nyomozásában háttérbe szorították, és azt a továbbiakban a Moszkvából hazánkba rendelt szovjet tanácsadók irányításával végezték, mivel

⁶⁹ RAINER-M. 2000. <https://www.es.hu/old/0028/interju.htm> (Utolsó letöltés: 2021. október 23.)

⁷⁰ HARASZTI 2007. 611. p.

⁷¹ Juhász Antal önéletrajza, 1950. október 11. ÁBTL 2.1. VII/20-b.

⁷² DEMÉNY 1988. 149. p.

⁷³ PALASIK 2000. 194–229. p.

⁷⁴ Pártay Tivadar visszaemlékezése. Közli: BÖSZÖRMÉNYI 2006. 307. p.

⁷⁵ HORVÁTH et al 1994. 443. p.

⁷⁶ ZINNER 2013. 142. p.

Sztálin, és így Rákosi is elégedetlen volt annak eredménytelenségével.⁷⁷ Péter kételyeit fejezte ki a koncepció egyes elemeivel kapcsolatban, amelyek közül a magyar és jugoszláv belügyminisztereknek a paksi csőszkunyhóban történt találkozását tartotta a legképtelenebbnek.⁷⁸ A levél ugyan ma már található meg, de több forrás, köztük Péter Gábor börtönben írt beadványa⁷⁹ mellett Farkas Vladimir visszaemlékezése⁸⁰, emellett Décsi Gyula⁸¹, Major Ákos⁸², valamint Beck János volt államvédelmi százados az általa adott interjú során⁸³ is bizonyítja azt, hogy az államvédelmi vezető ekkor egy Szücs Ernő által oroszul megfogalmazott, és általa aláírt, Rákosi ellen panaszt tevő levelet küldött szovjet állambiztonság vezetőjéhez, Viktor Abakumovhoz, amelyben jelentette, hogy a Rajk-ügyben alaptalan vádelemeket tapasztalt, és annak nyomozása során „erőltetés” folyik. Az előbbi, a levél létezésével kapcsolatos állításokat alátámasztja az is, hogy Péter a későbbiekben még egy jelentést küldött a szovjet állambiztonsági vezető részére, amelyben Rákosi paranoiás megnyilvánulásairól számolt be, és ez a dokumentum ma is megtalálható az orosz állami levéltárban.⁸⁴

Disszertációmban arra a kérdésre is igyekeztem választ keresni, hogy miért pont Péter Gábort választotta ki Rákosi arra a szerepre, hogy egy tervbe vett, szovjet utasításra és mintára induló cionizmus-ellenes koncepció per elsőrendű vádlottja legyen. A téma kutatói közül a legtöbben leginkább Péter zsidó származásában, valamint az államvédelem vezetőjeként betöltött pozíciójában látják ennek a magyarázatát. A fellelhető források, a kortársi visszaemlékezések alapján viszont arra a következtetésre jutottam, hogy az említett, ominózus levélnek meghatározó szerepe volt a volt ÁVH-vezető célponttá válásában. A kortársak közül Décsi Gyula visszaemlékezése is tanúsítja: Pétert a Rajk-per lelkileg annyira megrendítette, hogy az őt már korábban is kezelő Dr. Bálint István pszichiáter ettől kezdve napi rendszerességgel, több órán át tartó, beszélgetések során⁸⁵ igyekezett páciensét meggyőzni arról, hogy folytassa munkáját az utasítások szerint.⁸⁶ Péter sorsát előrevetítette az 1950. február 10-i, ellene éles bírálatot megfogalmazó Kartasov szovjet tanácsadó által készített jelentés⁸⁷, amely Péter nyugdíjazását javasolta. Rákosi egyelőre az államvédelmi vezetőt egy meghibásodott eszközként kezelte csak, és most még csupán a speciális „pszichiátriai kezelés” módszerét

⁷⁷ Péter Gábor saját kezű feljegyzése, 1954. május 16. Közli: KIS-KAPIN 2007. 207. p.

⁷⁸ KOLTAY-BRÓDY 1990. 25. p.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ FARKAS 1990. 372. p.

⁸¹ Interjú dr. Décsi Gyulával, 1984. május 21., 75-76. o., Készítette: ZINNER Tibor, Idézi: PÜSPÖKI NAGY Péter (szerk.): *1100 éves együttélés – a magyar és magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában*. Budapest, 2001. Magyar Holocaust Emlékalapítvány, 219. p.

⁸² Életútinterjú dr. Major Ákossal. Készítette: KOZÁR Gyula. Oral History Archívum, 1987. Közli: HUSZÁR 2009. 229. p.

⁸³ Beck János volt áv. Százados interjúja. Készítette: MÉRÓ Katalin 1988 márciustól 1988 decemberig. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 174 (214-249. oldal). Közli: HUSZÁR 2009. 223. p.

⁸⁴ MURASKO 1999. 160-169. p.

⁸⁵ Décsi Gyula megjegyzései Farkas Vladimirkak Zinner Tiborral folytatott interjúsorozatára, 1985. december 30. Közli: ZINNER 2013. 397. p.

⁸⁶ ZINNER Tibor: „Minden kényszer nélkül”: Péter Gábor, a „skizoid”? Reflexiók Müller Rolf könyvéhez. Magyar Zsidó Történelmi Intézet. <https://www.facebook.com/311975426191799/posts/328855584503783/> (Utolsó letöltés: 2020.01.14.)

⁸⁷ BARÁTH 2008 https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2008_4_barath.pdf (utolsó letöltés: 2021. október 23.)

vetette be ellene. A Péter által „óvó levélnek” nevezett jelentés megfogalmazója, Szücs Ernő viszont valószínűleg Rákosi bosszújának áldozata lett, és az ellene küldött jelentések is közrejátszottak abban, hogy az államvédelmi ezredest, és testvérét, a Londonból hazatért Miklóst, emellett több, baráti, ismerősi körébe tartozó személyt az angoloknak történő kémkedés vádjával letartóztattak. Péter vallomása szerint Rákosi ingerülten utasította őt: *„A tűz égesse meg ezt a rohadék Szücsöt! Két napig éjjel-nappal úgy veresse, hogy ropogjanak a csontjai!”* A parancsot Péter továbbította Farkas Vladimirnek és Károlyi Mártonnak, akiknek az alárendeltjei annyira megverték a volt ÁVH-ezredest és bűntársának tartott testvérét, Szücs Miklóst is, hogy a bántalmazásba mindketten belehaltak.⁸⁸ Farkas Vladimir is annak a meggyőződésének adott hangot az egyik, vele készült interjúban, mely szerint Rákosinak a tudomására juthattak a róla Péter és Szücs által Moszkvába küldött jelentések, ami miatt 1950 elejére a főtitkár bizalma megrendült Szücsben⁸⁹ Ez utóbbi pedig időben egybeesik a fent említett, Pétert bíráló, 1950 februárjában íródott Kartasov-jelentéssel is.

Abban, hogy Péter az 1953-ban kezdődő, Rákosi által tervbe vett magyarországi „cionista-per” fővádlottjává váljon az ominózus levél mellett mindenféleképp szerepet játszott a Kreml által meghatározott iránymutatás, emellett alkalmassá tette erre a szerepre zsidó származása, valamint az államszervezetben betöltött szerepe is, tehát az tény, hogy az ÁVH élén állt. A Szovjetunióban ugyanis 1952 októberében, a párt XIX. kongresszusa idején a sztálini antiszemitizmus újabb megnyilvánulásaként már folyamatban volt az az 1948-1949-ben kezdődött anticionista kampány, amely a „kozmpopolitizmus” elleni harc jegyében indult.⁹⁰ Sztálin egy olyan „nemzetközi cionista összeesküvés” koncepcióját alkotta meg, amely a keleti blokk valamennyi államára kiterjedt, amelyekben a „Nagy Testvér” utasításra minden, szovjet érdekszférába tartozó államban koncepciók perke indultak a „cionizmus elleni harc” szellemében. A Péter ellen 1953-ban indult büntetőeljárás összefüggött Viktor Abakumov 1951. július 13-án történt letartóztatásával, és az ellene indult koncepciók perrel is⁹¹, akit a cionisták elleni nyomozás szabotálásával vádoltak. Ennek megfelelően a Kreml utasítására Rákosi a szovjetek által megalkotott koncepciót a magyarországi viszonyokra igyekezett alkalmazni, amely szerint a CIA által beszervezett cionista ügynökök Magyarországon is beépültek a pártapparátus legmagasabb szintjeire, ezen belül az Államvédelmi Hatóságba is, amelynek vezető tisztségviselői Izrael és az Egyesült Államok részére végeztek kémtevékenységet, és a moszkovita politikai vezetők meggyilkolását tervezték, valamint fedezték a kém- és összeesküvő szervezet tevékenységét. Mihail Iljics Belkin az ellene folyó vizsgálat idején egy „terhelő vallomást” tett a volt ÁVH-vezető ellen, amely szerint Péter CIA-ügynök volt, emellett egy fotót is találtak „tárgyi bizonyítékként”, amely őt Allen Dulles, az amerikai katonai hírszerzés rezidense társaságában ábrázolja.⁹² A volt ÁVH-vezért és a tervbe vett per többi gyanúsítottját a legkegyetlenebb kínvallatásnak vetették alá, Pétert öt hónapon át éjjel-nappal

⁸⁸ KOLTAY–BRÓDY 1990. 27–28. p.

⁸⁹ Farkas Vladimir interjúja az ÁVH-ról, a Rajk- és Szücs-ügyről (részletek). Készítette: Borenich Péter, 1985. április 10.-1988. január 27. 1956-os Intézet Oral History Archívuma. Az interjú száma: 200. Közli: HUSZÁR 2009. 181-182. p.

⁹⁰ BÉLÁDI–KRAUSZ 1987. 102. p.

⁹¹ BÉLÁDI–KRAUSZ 1987. 236. p.

⁹² HEGEDÜS 1988. 193–194. p.

bilincsből tartották, emellett veréssel és alvásmegvonással igyekeztek hamis beismerő vallomásra bírni.⁹³

A volt államvédelmi vezetőt a kivégzéstől csak Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halála mentette meg, amelynek következtében a cionista-per miatt letartóztatottak többségét szabadon engedték, de Péternek és a többi ÁVH-s gyanúsítottak továbbra is börtönben kellett maradnia, bár fogvatartásának körülményei javultak, megszabadult éjjel-nappal hordani kényszerült bilincseitől. A Péter-ügy koncepciójából így kikerült a cionista-vonal, az eredeti változathoz már csak a CIA-nak és a jugoszláv titkosszolgálatnak történt kémkedés eleme maradt meg.⁹⁴ A hatalomra jutott Berija által vezetett Kreml 1953. június 12-én a „szocialista törvényesség helyreállításra” szólította fel a magyar pártvezetést, így ennek hatására Rákosi önkritika gyakorlására kényszerült, mivel az új szovjet vezető elmarasztalta a Rákosit a koncepciók perek nagy mennyisége miatt.⁹⁵

Az ügyben újabb fordulatot jelentett az, hogy Lavrentyij Beriját 1953. június 26-án letartóztatták, majd később elítélték, végül december 23-án kivégezték, szövetségesét, Malenkovot pedig lemondatták. Berija puccs révén történt eltávolításának, majd bíróság elé állításának az volt az oka, hogy a politika alakításában játszott egyre meghatározóbb szerepe, és növekvő hatalma félelmet ébresztett a politikai bizottság többi tagjában, főleg a „régigárda” tagjaiban, az államfői tisztet ellátó Vorosilovban, Kaganovicsban és Molotovban.⁹⁶ 1953 nyarától, Berija őrizetbe vételét követően a volt államvédelmi vezető és társai ügyének koncepciója egy újabb módosuláson ment keresztül, így a nyugati államoknak történő kémkedés vádja is kikerült az eredeti vádkonstrukcióból, és ehelyett már több valós bűncselekmény is helyet kapott benne, köztük a kegyetlen vallatási módszerek alkalmazása, valamint az állam vagyonának fosztogatása. A koncepció eredeti verziójából csak a jugoszláv titkosszolgálat részére történt kémtevékenység eleme maradt meg.⁹⁷ A Péter Gábor és vádlottársai ellen indult büntetőeljárás vizsgálati szakaszának végén, 1953 novemberében a Politikai Bizottság felkérte az első titkárt, Nagy Imrét, valamint Gerő Ernőt, hogy egy dokumentumban foglalják össze a Péter-ügy tanulságait az ÁVH párt általi ellenőrzésének fontosságát kihangsúlyozva, ami lehetőséget teremtett Rákosi számára a felelősségáthárítás alapelvét alkalmazására, amely sokáig biztosított számára menekülési lehetőséget a politikai bukás veszélye, valamint a felelősségre vonás elől. Eszerint Rákosi nem bűnös a koncepciók perek miatt, hiszen azok tekintetében kizárólag „Péter Gábor és bandája” a felelős, amiért „becsapták és galádul félrevezették a pártot”.⁹⁸

Ugyanezt a narratívát, Berija-per koncepciójának mintáját követte a vádirat⁹⁹, amelyhez képest alig hozott változást a Budapesti Hadbíróóság 1953., december 24-én kihirdetett elsőfokú ítélete, amelyet mindössze négy napos zárt tárgyalást követően hoztak meg. A bíróság Péter Gábort

⁹³ PÜNKÖSTI 1999. 68-81. p.

⁹⁴ MÜLLER 2017. 204. p.

⁹⁵ BARÁTH-FEITL 2013. 309. p.

⁹⁶ KUN 1991. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/berija-bukasa> (Utolsó letöltés: 2025. december 19.)

⁹⁷ MÜLLER 2017. 207. p.

⁹⁸ PÜNKÖSTI 1999. 65. p.

⁹⁹ Péter Gábor és társai bűnügye. Vádirat. ÁBTL 2.1.-VI/1. (V-150028) 44. o.

bűnösnek találta népellenes büntettségben, hűtlenségben, halált okozó súlyos testi sértésben, folytatólagosan elkövetett hivatali hatalommal való visszaélésben, külföldre szökés elősegítésében, valamint társadalmi tulajdon elleni büntettségben. Az elsőrendű vádlott volt államvédelmi vezetőt, valamint Csapó Andort, a másodrendű vádlottat életfogytig tartó szabadságvesztésre, a közügyektől való tíz évi eltiltásra, teljes vagyonekzabzásra és lefokozásra ítélték.¹⁰⁰ Az ítéletben indoklásában már Péter ténylegesen elkövetett bűntettei is megjelentek: az ÁVH élén törvénytelen kihallgatási módszereket alkalmazott, alkalmaztatott, bár képmutató módon a fizikai kényszert tiltó utasításokat is kiadott, emellett közvetlen alárendeltjeivel, Szücs Ernővel és Csapó Andorral együtt útlevel-üzérkedést folytatott, az így elsikkasztott állami vagyonból pedig az Péter és szűk köre fényűző körülmények között élt.¹⁰¹

Mivel Péter ügyében a vád képviselője súlyosbításért, a védők pedig enyhítésért fellebbeztek, az ügyet másodfokon a Katonai Felsőbíróság tárgyalta. Dékán vezérőrnagy, Rákosi rokona a tárgyalás előtt felkereste Pétert a börtönében, és hosszasan igyekezett rávenni őt arra, hogy az elvárásoknak megfelelő vallomást tegye. Ennek eredményeként az elsőrendű vádlott volt államvédelmi vezető a korábbi, Rákosi parancsait feltáró vallomását teljes mértékben átalakítva egyedül saját magát vádolta a bíróság előtt.¹⁰² Péter az utolsó szó jogán elmondott beszédében bűnösnek vallotta magát a „*nép vagyonának*” eltékozlásában, és beismerte azt is, hogy bántalmazásokra adott utasításokat.¹⁰³ A Katonai Felsőbíróság ítélete Péter Gábor elsőfokon kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés büntetését helyben hagyta.¹⁰⁴

A koncepciós perek miatti felelősség megállapításának a főtitkár számára kedvező megoldási módját javasolta SZKP vezetői által május 5-én kiadott iránymutatás is, amelyet Vorosilov a következőképpen foglalt össze: „*A hibákat úgy kell kijavítani, hogy ne rombolják le Rákosi elvtárs tekintélyét, mert ez a párt tekintélye is. ... ne maradjon folt sem Rákosi elvtárs nevén, sem a Központi Vezetőségen. (...) Úgy kell ezekről a hibákról beszélni, mint amilyeneket Péter Gábor követett el.*”¹⁰⁵ Rákosi Nagy Imre 1955. április 14-i leváltását követően a szovjet utasítás alapján arra törekedett, hogy a propaganda segítségével továbbra is rögzítse a köztudatban saját magáról az erkölcstelen és kegyetlen államvédelmi vezető által becsapott, büntetlen politikusról kialakított látszatvalóságot. A Szovjetunióban ugyanis a koncepciós perek felülvizsgálatának időszakában az aktuális ellenségképet „Berija és bandája” testesítette meg, ami lehetővé tette, hogy a halott vezér és a politikában akkoriban szerepet vállaló közeli elvtársainak a felelősségét ne kelljen firtatni.¹⁰⁶ A felelősségáthárítás megoldásához Rákosi nem kizárólag szovjet utasításra fordult, hanem amiatt is, mert a Hruscsov-féle új irányvonal meghirdetését követően kutyaszorítóba került. Semmiképpen nem akarta Tito előtt nyíltan vállalni a Rajk-per miatti felelősségét, és annak esetleges jogi következményeit. Ebből az ellentmondásos helyzetből a

¹⁰⁰ Péter Gábor és társai bűnügyében a Budapesti Hadbíróóság IX.00365/1953. sz. ítélete. ÁBTL -2.1.-VI/1. (V-150028) 135-136. o.

¹⁰¹ MÜLLER 2017. 209-210. p.

¹⁰² ZINNER 2014. 393. p.

¹⁰³ Gyorsírói jegyzőkönyv Péter Gábor és társai ügyében megtartott II. fokú bírósági tárgyalásról, 1954. január 15. ÁBTL 2.1 VI/1. (V-150028)

¹⁰⁴ Katonai Felsőbírósági ítélet Péter Gábor és társai bűnügyében, Budapest, 1954. január 15. ÁBTL 2.1 VI/1. (V-150028)

¹⁰⁵ Feljegyzés az SZKP Elnöksége tagjai és az MDP Politikai Bizottsága delegációjának megbeszéléséről, 1954. május 5. In RAINER M.–URBÁN 1992. 136-137. p.

¹⁰⁶ ZINNER 2014. 461. p.

főtitkár úgy talált csak kiutat, hogy az Államvédelmi Hatóságot, és legfőképp Péter Gábort állította egy sajátos „ellenbűnbakként”, „Berija magyarországi ügynökeként” saját maga helyett, és így két éven keresztül, 1954 és 1955 folyamán megmenekülhetett a felelősséggel való szembenézésről, és az ezzel együtt járó politika bukással.¹⁰⁷

Rákosi ezt a helyzetet csak a Szovjet Kommunista Párt 1956. február 14-25. között megtartott, Sztálin bűneit leleplező XX. kongresszusáig tudta fenntartani. A Kreml inntól kezdve már kihátrált a főtitkár mögül, aki kénytelen volt önkritikát gyakorolni május 18-án, a budapesti nagyaktíván, ahol nyilvánosan beismerte bűnösségét a személyi kultusz kialakításában, de a törvénytelenység terén csak abban látta saját felelősségét, hogy elmulasztotta az államvédelmi szervek ellenőrzését.¹⁰⁸ Júliusra viszont a Hruscsov-féle vezetés már teljes mértékben elengedte Rákosi kezét attól való félelmében, hogy a poznaí munkásfelkeléshez hasonló történések hazánkban is végbemennek.¹⁰⁹ A főtitkár menesztését meggyorsította az is, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetését töltő Péter Gábor július elején egy tényfeltáró tartalmú feljegyzést készített *Mi az igazság?* címmel, amelyet július 10-én az MDP vizsgálóbizottságának címzett, és kérelmezte a szovjet vezetéshez való eljuttatását is. Ebben egyértelműen kimondta Rákosi felelősségét a Rajk-per koncepciójának kiötlésében, és abban, hogy rendszeresen kiadott parancsai által törvénysértésekre, kegyetlen vallatási módszerek használatára bírta rá az Államvédelmi Hatóságot annak vezetőjét közvetítőnek használva.¹¹⁰ Andropov számára más lehetőség nem maradt, mint meneszteni Rákosit, mielőtt a levél tartalmát a közvélemény megismeri. Így a Központi Vezetőség 1956. július 18-i ülésén végül a főtitkárt megromlott egészségi állapotára hivatkozva eltávolították vezetői posztjáról, amelyre helyette Gerő Ernőt nevezték ki.¹¹¹

Az 1956-os forradalom után, a kádári restauráció időszakában Péter és vádlott-társai úgy látták, hogy ügyük immár kedvezőbb elbírálást kaphat, ezért perújítást kértek, amit a Legfőbb Ügyészség 1957. március 14-én el is rendelt. Az elítéltek beadványaikban ugyanis az első és másodfokú eljárás előkészítése során ellenük alkalmazott fizikai és pszichikai kényszer alkalmazására hivatkoztak, amelyek hatására hamis vallomásokot tettek.¹¹² 1957. június 15-én a Legfelsőbb Bíróság Péter Gábor ellen most már tényleges büncselekményei miatt hozott ítéletet, így vele szemben többrendbeli hamis vád, „szám szerint meg nem állapítható rendbeli” hivatali hatalommal való visszaélés, kétféle rendbeli halált okozó súlyos testi sértés (a Szücs-testvérek halála), valamint folytatólagosan elkövetett szolgálati hatalommal való visszaélés büntetése miatt 14 évi szabadságvesztés büntetést szabott ki. Az 1953-as közkegyelmi rendelet azonban révén azonban büntetése a felére csökkent.¹¹³ 1958. március 17-én a volt államvédelmi vezető egy panaszos hangvételű levélben, rossz egészségi állapotára hivatkozva szabadlábba helyezését folyamodott Biszku Béla belügyminiszterhez. Péternek az áhított egyéni

¹⁰⁷ GYARMATI et al 2013. 429. p.

¹⁰⁸ MÜLLER 2017. 217. p.

¹⁰⁹ MÜLLER 2017. 217. p.

¹¹⁰ KOLTAY-BRÓDY1990. 13-29. p.

¹¹¹ MNL OL M-KS 276. f. 52/35. ó. e. Az MDP Központi Vezetőség ülésének jegyzőkönyve, 1956. július 18.

¹¹² Uo.

¹¹³ A Legfelsőbb Bíróság ítélete Péter Gábor és társai ügyében, 1957. június 15. In HORVÁTH et al 2014. 590-635. p.

kegyelemre közel évet kellett várnia, amely révén 1959. január 10-én visszanyerte szabadságát.
114

Mivel Péter Gábor az elsődleges források, a vádlott-társak vallomásai szerint ritkán vett részt személyesen a gyanúsítottak kínvallatásában, nem valószínűsíthető, hogy élvezetet talált volna mások bántalmazásában, vagy szenvedésének látványában. Ehelyett inkább úgy gondolkodott, hogy a bántalmazás olyan eszköz, amelyet szentesít a pártérdek, a pártvezetés politikai ellenfele legyőzésének célja.¹¹⁵ A témával összefüggő elsődleges és másodlagos források azt bizonyítják, hogy diktatúra kiépülése előtt még nem jellemezte őt a kínvallatások alkalmazása, és a sztálini totális állam létrejötte után is csak Rákosi parancsára alkalmazta ezeket a módszereket a főtitkár iránti vak engedelmesség és a pártfegyelem által vezérelve. Rajk veretésének önhatalmú leállításával, valamint a perében szereplő koncepciók miatt Rákosira panaszt tevő levelével kivívta a magyar diktátor, és minden bizonnyal az őt irányító Sztálin haragját és bosszúvágyát, ami miatt majdnem a levelet vele együtt elkészítő Szücs Ernő sorsára jutott. Ezért meggyőződésem szerint nem ábrázolható egyszerűen a terror megtestesítőjeként, vagy a metafizikai értelemben vett Gonosz evilági megnyilvánulásaként. Némi párhuzamot lehet vonni személye és Adolf Eichmanné között, aki a jeruzsálemi perében azzal érvelt, hogy egész életében Kant kategorikus imperatívusza szerint élt „törvénytisztelő állampolgárként”. Hannah Arendt szerint Eichmann eltorzította Kant alapelvét, mert a törvények felett álló erkölcsi alapelvek, a felettes én, a lelkiismeret helyére a Führer általános érvényű parancsát állította, amelynek minden körülmények között engedelmeskedni kell.¹¹⁶ Hasonlóképpen Péter számára Rákosi és Sztálin parancsa és a pártérdek felülírt minden törvényt és erkölcsi normát, azokat a legtöbbször vakon követte. A kétféle diktatúra embertelen parancsait végrehajtó bürokraták között az a különbség, hogy Pétert Eichmannnál kevésbé jellemezte az arendti értelemben vett „gondolatlanság”, hiszen az államvédelmi vezetőben több alkalommal is megszólalt az erkölcsi én, vagy pedig az együttérzés ébredt fel benne, ami miatt szembefordult a Vezér akaratával. A Harmadik Birodalom állampolgárai tudatában a lelkiismeretnek a Bibliában is szereplő „Ne ölj!” erkölcsi törvénye a hitleri „Ölj!” parancsra cserélődött. Az ennek vakon engedelmeskedő nácik a legtöbb esetben le tudták győzni a „kísértést”, ami a parancsmegtagadásra csábította őket.¹¹⁷ Bár a személyiségének a megtörésére irányuló pszichiátriai kezelés igyekezett Pétert visszaformálni engedelmes pártkatonává, az államgépezet jól működő fogaskerekévé, ez a megoldás mégsem volt elegendő a terror irányítói számára, ami miatt hamarosan célponttá, és egy sajátos értelemben vett bűnbakká vált. Mindezek miatt Péter Gábor csak részben tekinthető a „Gonosz banalitása” egyik megnyilvánulásának, személyisége és szerepe ennél jóval összetettebb.

Értekezésem a jogtörténeti szakirodalomban elsőként dolgozza fel a maga teljességében a Péter Gábor és társai-ügyet az első-, és másodfokú per, valamint a perújítás következményeként a Legfelsőbb Bíróság előtt folyt büntetőeljárás kihallgatási jegyzőkönyveinek, tárgyalási jegyzőkönyveinek és ítéleteinek részletes elemzése alapján, a kezdeti koncepciónak a

¹¹⁴ KÁDÁR 2023. 31. p. <https://www.ajk.elte.hu/Themis> (Utolsó letöltés: 2025.12.12.) DOI: 10.55052/themis.2023.1.6.36

¹¹⁵ MÜLLER 2017. 175-176. p.

¹¹⁶ ARENDT, Hannah: Eichmann Jeruzsálemben. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 157–158. p.

¹¹⁷ ARENDT 2000. 173. p.

történelmi fordulópontok függvényében történt változásainak bemutatásával együtt. Ennek során arra törekedtem, hogy egy eddigieknél árnyaltabb, Péter Gábornak a modern értelemben vett bűnbak-, illetve a tettesi mellett az áldozati szerepét is megvilágító, teljes képet nyújtsak, bemutatva a dokumentumok hiányos volta ellenére is kirajzolódó lelki vívódását, majd bizonyos fokú szembekerülését Rákossal a Rajk-per során, amely végül, egyéb okok mellett elvezetett oda, hogy Péter a „cionista-per” egyik fővádottja lett, majd a koncepciók perek felülvizsgálatának időszakában a bukás szélén álló főtitkár számára ideális „bűnbaknak” kínálkozott a koncepciók perekért való felelősségnek saját magáról történő áthárításához.

IV. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN KÉSZÜLT PUBLIKÁCIÓIM JEGYZÉKE

KÁDÁR Éva: Genrih Jagoda – egy tömeggyilkosság bűnrészesese és áldozata. *Jogtörténeti Szemle*, 2020. 2. sz. 54–67. p. <https://majt.elte.hu/kiadvanyok/jogtorteneti-szemle> (Utolsó letöltés: 2025.12.12.)

KÁDÁR Éva: Péter Gábor személyiségének változásai a visszaemlékezések tükrében. *Betekintő*, 2022, 1. sz. 37-61. p. <https://www.betekinto.hu/hu/szerzok?page=3> (Utolsó letöltés: 2025.12.12.) DOI: 10.25834/BET.2022.1.2

KÁDÁR Éva: Péter Gábor, a „cionista összeesküvés vezetője” –Miért lett az ÁVH-vezetőjéből egy koncepció per elsőrendű vádlottja? *Themis*, 2022. 1. sz. 6-45. p. <https://www.ajk.elte.hu/Themis> (Utolsó letöltés: 2025.12.12.) DOI: 10.55052/themis.2022.1.6.45

KÁDÁR Éva: Péter Gábor, a „főbűnös, aki megtévesztette a pártot” –A felelősség áthárítása a sztálini típusú koncepciók perek felülvizsgálata során Magyarországon. *Themis*, 2023. 2. sz. 6–36. p. <https://www.ajk.elte.hu/Themis> (Utolsó letöltés: 2025.12.12.) DOI: 10.55052/themis.2023.1.6.36

KÁDÁR Éva: A magyarországi „cionista per” külpolitikai okai. A szovjet birodalmi eszme és antiszemitizmus szerepe a magyarországi „cionista-perben” – A Péter Gábor-ügyben szereplő koncepció változásainak külpolitikai háttere. *Themis*, 2024. 2. 44-70. p. <https://www.ajk.elte.hu/Themis> (Utolsó letöltés: 2025.12.12.) <https://doi.org/10.55052/themis.2024.2.44>

KÁDÁR Éva: Perek a keleti blokkban a „világméretű cionista összeesküvés” sztálini koncepciója alapján—A Rudolf Slánsky-, az Ana Pauker- és a Péter Gábor-ügy összefüggései. *Scriptura*, 2024. 2. sz. 30-53. p. <https://onszak.pte.hu/public/folyoirat/szerzok/142/kadar-eva> (Utolsó letöltés: 2025.12.03.)

KÁDÁR Éva: Péter Gábor, a „főbűnös, aki megtévesztette a pártot” –A felelősség áthárítása a sztálini típusú koncepciók peres felülvizsgálata során Magyarországon. In JAKAB Éva–MISKOLCZI-BODNÁR Péter (szerk.): *XXV. Jogász Doktoranduszok Konferenciája*, Budapest, Károli Gáspár Egyetem Állam, és Jogtudományi Kar, Jog és Állam, 2023. 46. sz. 159-170. p.

KÁDÁR Éva: A koncepció változásai a Péter Gábor-ügyben. *Közjegyzők Közlönye*, 2024. 4. sz. 61-94. p. <https://mokk.hu/ugyfeleknek/kozlonykereso.php> (Utolsó letöltés: 2025.12.12.)

KÁDÁR Éva: Péter Gábor személyiségének változásai a visszaemlékezések tükrében. In Heil Kristóf Mihály (szerk.): *Az országbírói bíráskodástól a koncepciók peréig—Szemelvények egy új jogtörténész-generáció kutatásaiból*. Budapest, 2024. Ludovika Kiadó, 137-152. p.

KÁDÁR Éva: Péter Gábor szovjet sorstársai—A szovjet államvédelmi vezetők pereinek hatása a Péter Gábor-ügyre. In BARTKÓ Róbert (szerk.): *Doktori Műhelytanulmányok 2024*. Győr, 2024. Universitas-Győr Nonprofit Kft. 247–259. p.

KÁDÁR Éva: A felelősségáthárítás sztálini mintája, és annak hatása Péter Gábor perére. *Studia Iuris*, 2025. 3. sz. 26-55. p. <https://ajk.kre.hu/index.php/kiadvanyok/studia-iuris.html> (Utolsó letöltés: 2025.12.12.)

KÁDÁR Éva: A szovjet antiszemitizmus szerepe a magyarországi „cionista-perben”. In BURGER Borisz Bendegúz–HEIL Kristóf Mihály–SZÍVÓS Kristóf (szerk.): *Szokásból törvény—Szemelvények egy új jogtörténész-generáció kutatásaiból II*. Budapest, 2025. Gondolat Kiadó, 118–131. p.

KÁDÁR Éva: The Soviet method of shifting responsibility—Show trials of state defence leaders in the Soviet Union and their impact on the Gábor Péter case. *ELTE Law Working Papers*, 2025. 1. sz. 1-47. p. <https://www.ajk.elte.hu/wp> (Utolsó letöltés: 2025.12.12.) DOI: 10.58360/20250115-Kadar

